

**37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Állam- és Jogtudományi Szekció**

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:
Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

***Az exorcizmus az egyetemes kánonjogtörténetben,
hatályos jogi reflexiókkal***

Kézirat lezárásának dátuma:

2024/december/07

Nyilatkozom, Én, mint a dolgozat szerzője, hogy tudományos dolgozatom érdemi részéhez mesterséges intelligencia (továbbiakban: MI) használatát nem vettem igénybe.

I. Bevezetés, témaválasztás indokolása

A tudományos dolgozatok alapja az új, addig fel nem térképezett témák – *novum* – felderítése és kutatása, majd az eredmények rögzítése releváns megállapításokkal. Nem egyszerű „új dolgot” felfedezni, ahhoz kell egy bizonyos motiváció, továbbá ki kell alakulnia a kutatóban kérdéseknek, hogy mit kíván elérni vagy legalább megtudni a kutatással kapcsolatban. Kérdések nélkül nincs problémaközpontúság, nincs megválaszolandó hiányérzet, nincs kutatási motívum. Esetemben a kutatási motívum megvolt, ugyanis már régóta foglalkoztatott egy a köznyelvben tabuként emlegetett téma, az ördögűzés.

Tanulmányom első gondolatai között szeretnék kellő magyarázatot adni, miért esett a választásom eme elsőnek hátborzongató, ám a maga valóságában igenis nagy jogi és társadalmi relevanciával rendelkező témára. Az ördögűzésről ugyan elsősorban a horrorfilmek jutnak az ember eszébe, pedig egy létező szertartásról van szó, amelynek szabályozását, vagy éppen annak hiányát, defektusait kánonjogi vonatkozásban vizsgálni fogom, természetesen a társadalmi értékelésén túl. Felmerül a kérdés, hogy miért pont ez a téma. Erre a válasz egyszerre egyértelmű és számomra mégis igen nehézkes megfogalmazni, talán nehezebb, mint magát a dolgozat érdemi részét bemutatni. Egyrészt nem titkolt motiváció az emberi kíváncsiság, ami bennem is él. További szempont volt, hogy izgalmas, ám tudományos oldalról is megragadható téma legyen a választott. Az ördögűzésre vonatkozó szakirodalmak keresgélése során megdöbbentő felismerésre jutottam, hogy ez a szertartás létező rituálé, ebben van, aki hisz, és akár veszélyes is lehet.¹ Következő szempont, hogy találjak valamiféle szabályozást, hogy ki, mikor, hol, mivel, milyen alanyon végezhet ilyen intenzív jellegű beavatkozást. Előbbi kérdésekre szűken kaptam említésre méltó választ, ha egyáltalán kaptam. Az bizonyossá vált a kutatás alatt, hogy az ördögűzés során egyetlen szertartáskönyvet alkalmaztak az évszázadok alatt, illetőleg maga az egyházi anyagi jog sem deklarált semmilyen differenciált rendelkezést ez idő alatt. Már eme kérdéskörökben felmerült hiányosság is megalapozta volna dolgozatom elkezdését, azonban ezt nyomatékosította a szakforrások kutatása alatt felfedezett németországi jogeset. Ezen ügyet ismertetném röviden, s egyben felhívnám az olvasó figyelmét, hogy a tanulmány végén visszatérek még rá.

¹ Ld. bővebben: Gabriele AMORTH: *My battle against satan*. Sophia Institute Press. Manchester, 2017.

A jogeset bajorországi, azon belül is *Klingenberg am Main* városából származik, pontosabban itt zajlott az ördögűző rítus, amelyet Anneliese Michel-en végeztek. Az ördögűzésekre 1975-76 között került sor, a nyomozati anyagok, illetve az újságcikkek összevetésével, körülbelül 65-70 alkalommal. Az ördögűzésre az akkor hatályos 1614-es szertartáskönyv alapján, illetve a *Codex Iuris Canonici* felhatalmazásával a helyi ordinárius megadta az engedélyt Ernst és Arnold áldozópapoknak. Az ördögűzés engedélyezésekor egyértelműen megállapítható volt az elmeorvosi vizsgálatok alapján, hogy a passzív alany skizofréniára utaló, mentális betegségben szenved. Az előjáró ennek ellenére rendben találta a szertartássorozatok elvégzését. A szentelmény kimenetele végül a leány halála lett, melynek oka az igazságügyi orvosszakértői vizsgálatok alapján kiszáradás, alultápláltság, illetőleg az ezen együttest és az immunrendszerét mégjobban gyengítő tüdőgyulladás is megmutatkozott szervezetében. Az elhunyt Anneliese kórlapja alapján 30.8 kg-ot nyomott az igazságügyi boncolás napján. Az egyházi bíróságon nem lett következménye az esetnek, hiszen az ordinárius hivatkozott arra, hogy az atyák követték a liturgikus könyvek előírásait, és a kánonjog valamennyi szabályát maradéktalanul megtartották. Világi eljárásjog szempontjából más lett a kimenetel, ugyanis az Aschaffenburgi ügyészség gondatlanságból elkövetett emberöléssel vádolta a papokat. A papokat hat hónapig felfüggesztett szabadságvesztés-büntetésre ítélte az eljáró bíróság, a pénzbüntetés mellett.²

Ezen a ponton kezdett véglegessé válni a motiváció, hogy egy átfogó problémafeltárást készítsék, amely kitér a hiányosságokra, amelyek vagy nincsenek szabályozva, vagy olyan társadalmi és jogi hézagot teremtenek, mely mind az erkölcsi, mind pedig a jogi megítélését nehezíti az ördögűzésnek.

Számos újságcikket olvastam, katolikus papokkal konzultáltam, miközben a témával foglalkoztam, és egyre biztosabb lettem abban, hogy hihetetlenül nagy bizonytalanság él ebben a témában még az egyházi körökön belül is. Az ördögűzés, mint vallási rítus ugyan társadalmilag és jogilag is szubjektív megítélésű, de létezik, történik még a 21. században is. Véleményem szerint ezért nem hagyatkozhatnak a témával foglalkozó személyek/szervek tisztán a szubjektív megítélésre, hanem kell egy minimális objektív mérce felállítása, fejlesztése szintén. Gondoljunk bele – bár egy másik dolgozatban fogom

² Aschaffenburgi ördögűző per. 1977-ben benyújtott vádirat, Polizeiinspektion Aschaffenburg, Deutschland, Archivum; 1976-ban indult nyomozati iratok alapján.

ismertetni részletesen –, de erkölcsileg sem lenne *fair*, ha az eljáró bírók oly mértékben különböző állást foglalhatnának az ördögűzéssel kapcsolatban, hogy egyik elítélné emberölés büntette miatt a rituálét végző személyt, míg a másik mély vallásosságára tekintettel felmentené azt. Azonban, ha létezne egy objektív mérce, legalábbis valamiféle megfogható szabályozás, definiálás, amely ezen téma transzcendens mivoltát közelebb hozná a realitás talajára, rengeteg igazságtalanság elkerülhető lehetne és az ördögűzéssel foglalkozó személyek támponthoz juthatnának.

Ezzel a dolgozattal célom, hogy bemutassam az ördögűzést vallás- és kánonjog-történeti oldalról, társadalmilag és jogilag egyaránt, megválaszoljam a téma természetes bizonytalanságait, és rávilágítsak az eshetőleges *de lege ferenda* korrigálási javaslatokra. Pontos korszakot nem határozok meg, alapvetően egy évszázadokon átívelő dogmatikai elemzést végzek, a kánonjogi normák fejlődésének vizsgálatával. Értekezni fogok a különböző kultúrákban kialakult szemléletekről, továbbá összehasonlító jogelméleti és jogtörténeti összefüggésekre is rávilágítok. Kérdések, amelyekre választ kívánok adni dolgozatommal, illetve mankó, melyre a téma felépül:

- Milyen alapokon nyugszik az ördögűzés (jogi, társadalomtörténeti)?
- Mi az anyagi- és eljárásjogi alapja az ördögűzésnek a kánonjogban?
- Az ördögűzés szabályozásának anyagi- és eljárásjogi elavultsága
- Az anyagi jogi szabály és az eljárási jog összeütköztetése
- Hogyan alakult a rituálé szabályozása a kánonjog fejlődése folyamán 1614-től kezdve napjainkig?
- A feltárt anomáliákra milyen megoldási javaslatok lehetségesek?

Dolgozatom felépítése a következőképp alakul, három nagyobb szekcióban: 1. Ördögűzés definiálása kánonjogi és társadalomtörténeti szempontból. 2. A szentelmény³ jogszabálytani háttere 3. Dogmatikai és eljárásjogi defektusok, korrigációs, fejlesztési javaslatok.

Kutatásom során lehetőségem volt internetes archívumokat felhasználni, illetve egy hetes kutatóútra elutazni és betekintést nyerni a Vatikáni Apostoli Levéltár anyagába. Felhasználtam

³ Szentelmény (latin *sacramentalia*): az Egyház által alapított szent jelek, amelyek a szentségekkel analóg módon lelki hatásokat jeleznek és érnek el az Egyház könyörgése folytán (CIC 1166. k.) A szentelmények kiszolgálására gyakorlatilag – eltérő rendelkezés hiányában – kiterjeszti a CIC a szentségek során követendő egyházjogi normákat.

kánonjogi szakkönyveket, tankönyveket, újságcikkeket és interjúkat elsősorban római katolikus ördögűző papokkal, érintettekkel, világi és egyházi jogban jártas személyekkel. A jelen munkában felhasznált és hivatkozott latin irodalom saját fordításom eredményeként jelenik meg magyarul, miután az angol nyelvű forrásszöveggel is összevetettem a pontosság igényére tekintettel. Dolgozatom továbbá kritikai elemző és forráselemző módszertannal készült. Személyes célom továbbá, hogy a hozzám hasonló életkorú kutatóknak, hallgatóknak egyfajta segítséget és motivációt nyújtsak: merjenek belefogni az elsőnek lehetetlennek tűnő munkába és olvassanak, keressenek, írjanak, merjék leírni gondolataikat, ötleteiket és ne hagyják abba, ha elsőre, talán másodjára is lehetetlennek tűnik a választott témájuk. Jövőbeli célom egy következő dolgozat kimunkálása, amelyben a 20. század hírhedt ördögűzéseit fogom feldolgozni, ahol már világi jogi kitekintésekkel is foglalkozom. Máig ugyanis nem tisztázott és több kánonjogász sem tud állást foglalni abban, hogy pontosan ki a felelős a balul elsült és engedélyezett ördögűzésekért, az ordinárius vagy az eljáró pap. Természetesen a felelősség vizsgálatánál értekezni fogok az egyházi peres eljárások és a világi oldal büntetőügyeivel kapcsolatosan is. E kettő kapcsolata azért is lesz releváns, mert erősen hatott és továbbra is hat a világi jogi megítélés példának okáért még a *Rota Romana* döntéshozatali eljárására, ahogy az történt a római joggal egyaránt.⁴

II. Az ördögűzés definiálása a katolikus szertartáskönyv vonatkozásában és történeti háttere az írott szabályozások előtt

Elsőként érdemes az ördögűzést definiálni. Mivel szubjektív fogalomról beszélünk, ezért magától értetődő, hogy más-más vallási közegekben eltérően értelmezik a fogalmat. Sok vallási kultúra szertartásában, magyarázatában találtam kiváló elemeket a fogalom meghatározásához, de nem kimerítő. Ezért igyekszem a római, a görögkatolikus, valamint a keleti vallásgyakorlat alapján felállítani egy új, átfogó definíciót: Az ördögűzés során a szertartást végző személy (pap, atya, papnő, stb.) eltávolítja a gonosz lelket a megszállottnak titulált alanyból, melyhez valamely transzcendens, isteni segítséget hív. Nem titok, dolgozatom során a római katolikus ördögűzést fogom vizsgálat alá vonni, hiszen túl

⁴ MESTER István: *A világi jog hatályossága az egyházi jog területén*. Dolgozatok a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Kánonjogi Szemináriumából. Budapest, 1941, 40–42. pp.

tág és pontatlan eredményre vezetne, ha átfogóan, több vallás rituáléját is vizsgálnám. Már a keleti katolikus egyházak törvénykönyvét (*Codex canonum ecclesiarum orientalium*) vizsgálva is más eredményre jutnánk.⁵ Nagy változást hozott a II. Vatikáni Zsinat, amelynek eredményeképp 1998-ban az *Inter sacramentalia*⁶ deklarálta az ördögűzés elfogadott fogalmát: „Az ördögűzés alkalmával az egyház nyilvánosan és tekintéllyel Jézus Krisztus nevében azért imádkozik, hogy egy személyt vagy egy tárgyat megóvjon a Gonosz ellenségtől, és hatalmából kiragadjon.”⁷ Az *Inter sacramentalia* hatáskörébe tartozott előbbi fogalom meghatározása, hiszen az ördögűzés egyházi szempontból szentelménynek minősül.⁸ Az ördögi megszállottság, ami alapja az ördögűzés létének, Dr. Pócs Éva néprajzkutató antropológus szerint: „olyan élmény vagy magyarázat kísérté módosult tudatállapot, amely szerint az egyén egy idegen szellem befolyása alá kerül, ez be is léphet testébe, benne lakhat, személyiségét megváltoztathatja, illetőleg megtestesül benne”.⁹

Az ördögűzés szentelményéhez a katolikus egyház Krisztus segítségét hívja, más szentek közreműködését kéri Istennél az alany démoni megszabadításának céljért. Ezen fogalmi meghatározás egészen a Bibliáig vezethető vissza, ahol is Márk evangéliuma azt mondja: „Akik hisznek, azokat ezek a jelek fogják kísérni: Nevemben ördögöt űznek, új nyelven beszélnek.”¹⁰

A Bibliában fellelhetőek további példák is, amelyek az ősi ördögi megszállottságra utalnak, ilyenek: „Jézus ráparancsolt, így szólva: „Hallgass és menj ki belőle!” A tisztátalan lélek erre össze-vissza rángatta az embert, aztán nagy kiabálás közepette kiment belőle.”¹¹; „Ahogy a partra lépett, a város felől egy ördögöktől megszállt ember tartott feléje Jézus megkérdezte tőle: „Mi a neved?” – „Légió” – válaszolta, mert sok ördög tartotta megszállva.”¹²

⁵ ERDŐ Péter: *Az egyházjog forrásai*. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 1998, 251. p.

⁶ *Inter Sacramentalia*: A II. Vatikáni zsinat után keletkezett dokumentum a szentségekről, szentelményekről, amely tartalmazza az ördögűzés definiálását.

⁷ *Magyar Katolikus Lexikon*, X. kötet. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2005, 328–332. pp.

⁸ BÁNK József: *Kánoni jog II*. Szent István Társulat. Budapest, 1962, 57–61. pp.

⁹ PÓCS Éva: *Démoni megszállottság és ördögűzés a közép-kelet-európai népi hiedelemrendszerben* In: Pócs Éva (szerk): *Demonológia és boszorkányság Európában*. Budapest, 2001, 137. p.

¹⁰ *Biblia*, Szent István Társulat (SZIT): Márk evangéliuma, Márk 16,15-20

¹¹ *Biblia*, Szent István Társulat (SZIT): Márk evangéliuma, Márk 1,23-28

¹² *Biblia*, Szent István Társulat (SZIT): Lukács evangéliuma, Lk 8,26-39

Maga az ördögöt űzni, gonoszt űzni formula lejegyzett szabályok nélkül már a korai századokban létező esemény volt. A Kr. u. 1-3. században főként a püspök, mint ordinárius végzett ilyen szertartást. Az ördögűző, mint személy a Kr. u. 3. század után vált ismert fogalommal az egyházi körökben.¹³ Az 1917-es Codex Iuris Canonici az ördögűző személyét megnevezi a törvényben, gyakorlatilag a szent rendek legkisebb csoportjába sorolja őket.¹⁴ Azonban nem tiltotta semmi, hogy hívő ember maga végezhesen ilyen rítust, hiszen még maga Tertullianus (római jogász) is azt vallotta, hogy „ha bármely keresztény ráparancsol” a pogányok istenére, az magát démonnak fogja nevezni és távozik. Egyedülálló, hogy egy római jogász lejegyezte a démoni megszállottságot, persze a korszaknak megfelelő tökéletlenséggel. Tertullianus gondolatára visszautalva, szerinte a megszállottság a pogányokra vezethető vissza, innen származtatható a gonosz lélek eredete.¹⁵ Mára gyakorlatilag két nagy csoportba sorolhatjuk az ördögűzéseket. Az egyik a nagy *exorcismus* a másik a kis *exorcismus*. A kis *exorcismussal* ebben a dolgozatban nem fogunk találkozni, a nagy *exorcismus* lesz, amire az egyházi törvény, illetőleg a szertartáskönyv hivatkozik, továbbá ez az, ami az ember démoni megszállottságával foglalkozik. A kis *exorcismus* alatt lehet érteni a keresztség felvételét, szenteltvíz létrehozását többek között.¹⁶

Jelentős változást hozott XIII. Leó pápa látomására (1884)¹⁷ visszavezethető dekrétuma, eszerint kötelezően elrendelte a Szent Mihály imádságot minden római katolikus szentmisét követően. Jelentőségét mi sem tükrözi jobban, mint hogy a 20. század elején a *Rituale Romanum* (RR) ördögűzésről szóló fejezetébe az imádság bekerült, érdekesség, hogy 1985-ben ki is vették a szertartásból, és a szentmisék liturgikus része közül is kikerült XI. Pius pápa (1857-1939) elrendelésére, melynek fontosságát XII. Piusz (1876-1958) gondolta újra.¹⁸

A II. Vatikáni Zsinat 1998-ban deklarált fogalma (ld. fentebb) és maga a tény, hogy az ördögűzés rítusát bennhagyta kisebb módosításokkal a *Rituale Romanum* szertartáskönyvében, jövőre mutató

¹³ Ld. bővebben: BERT W. BISHOP: *Exorcism*. University of Nebraska Press, 1953. 209–212. pp.

¹⁴ Codex Iuris Canonici (1917), 946. kánon

¹⁵ TERTULLIAN: *Apologeticum* 23. fejezet (<https://www.tertullian.org/latin/apologeticus.htm>), letöltés ideje: 2024. 10. 25.

¹⁶ BÁNK József: *Kánoni jog II*. Szent István Társulat, Budapest, 1962, 60–61. pp.

¹⁷ Ralph MARTIN: *A Life in the Spirit*. Emmaus Road Publishing, 2024, 30. fejezet.

¹⁸ JÁNOSSY Gábor: *Szent Mihály Arkangyal tevékenysége és segítségül hívása*. Stella Maris Alapítvány, Budapest, 2015, 3. p.

jelentőséggel bír, hiszen ezzel meghatározza a 20. században végzett ördögűzések keretrendszerét és egyértelműen elismeri a *sacramentalia* kiszolgáltatásának relevanciáját.

III. Az ördögűzés jogszabálytani háttere

A római katolikus egyházjogban megjelent az ördögűzés leírásának igénye már 1614-től kezdődően, amikor az úgyn. *Rituale Romanum* szertartáskönyvben megjelentek az ördögűzésre vonatkozó, akkoriban is fontosnak tartott iránymutatások, amelyek az ördögűzést végző papot kötötték és mára – a jelenleg hatályos változatának megszületésével – a legfontosabb kógens jogi norma lett. A szertartáskönyvet V. Pál pápa adta ki, s ezen könyv fundamentumai alapján végezhettek évszázadokon keresztül szertartásokat. Ez utóbbi megállapítás megerősíti azt, miszerint az ördögűzés rítusa is pontosan olyan sokévszázados jogfolytonosság terméke, mint amely igaz a többi egyházjogi területre egyaránt. Ezek a normák jogi normákká fejlődtek az évszázadokon átívelő jogfolytonosság során, nem pedig egy alkotómunka termékei, habár nem jellemzi ezeket a normákat olyan dinamikus jelleg, mint a hatályos kontinentális jogot. Ezen folytonosság azonban nem egyeztethető meg fejlettségi szintjükkel, arról inkább pont ellenkezője állapítható meg. Az újkori hitrendszer teljesen megfeleltethető volt az akkor bevett világi jogrenddel, ám az idővel valamilyen oknál fogva nem jelentkezett egyházi és világi oldalról sem igény arra, hogy ezen szertartások szabályzatai felzárkózzanak a társadalom és a jogrend fejlettségi szintjéhez, az adott korszaknak megfelelően. Ahogy az látható a kánonjogi bírósági döntéshozatalokban is, inkább az angolszász rendszerekre hasonlít a kánonjog dinamikája, hiszen előszeretettel alkalmaznak korábbi precedenseket a döntéshozatalban vagy éppen a jogalkotásban.

Az ördögűző szertartás eljárásjogi elemzése előtt érdemes az anyagi jogi szabályozást megismerni. A hatályos 1983-as Codex Iuris Canonici (továbbiakban: CIC) törvényhelye csupán röviden tartalmazza az ördögűzésre vonatkozó általános jogi normát az 1172. kánonban és további kiegészítést, indokolást nem lehet találni a *Cum iuris canonici*¹⁹-ben sem. Eszerint:

¹⁹ Cum iuris canonici hivatalos kiadása XLIII-XLIV. 1. (A hatályos CIC kommentárjának funkcióját betöltő jogszabályi kiegészítés)

„1.§. Senki sem végezhet törvényesen ördögűzést megszállottakon, ha a helyi ordináriustól külön és kifejezett engedélyt nem kapott.

2. §. Ezt az engedélyt a helyi ordinárius csak jámbor, tudós, józan és kifogástalan életű áldozópapnak adja meg.”²⁰

Érdekes megállapítás, hogy az egyházi anyagi jog fent hivatkozott szakaszai már a tridenti zsinatot megelőzően is bevett szokást alkottak a római katolikus szentelmények szolgáltatásának körében. Ennek ellenére mégis *ius novissimum*-ként tárgyaljuk, hiszen a szentelmény egymagában a jogszabályok összességének szerves összetevője lett.²¹

A hivatkozott jogszabályhelyből kiindulva tagadhatatlan, hogy az ördögűzés elvégzése engedélyköteles, amely – a törvényszöveg szerint ordinárius – az előljáró, a püspök engedélyével végezhető. A jogszabály feltételként támasztja, hogy az előljáró kizárólag alapos mérlegeléssel hagyhatja jóvá a szertartások elvégzését. Érdemes itt megjegyezni, hogy az 1917-es, mára hatályát vesztt Codex Iuris Canonici-ben még szerepelt az 1151. kánon 2.§.-ban, miszerint, az ördögűzést csak akkor kezdheti meg (ördögűző), ha alapos és körültekintő vizsgálat után meggyőződött arról, hogy az ördögűzés alá vetendő személy valóban démoni megszállottságban szenved.²² Természetesen egyszerű nyelvtani értelmezéssel az ördögűző papot – aki már engedéllyel rendelkezik – terhelte az ördögi megszállottság megállapításának terhe. Ezen szakasz mára kikerült az anyagi jogból, aminek értelmére és funkciójára még nem jöttem rá, főleg azért nem mert a hatályos *Rituale Romanum*-ban, amit 1998-ban vizsgáltak felül, pontosan ugyan ez történik szabályozásra továbbra is.

A hatályos, idézett szakasz teleologikus jogértelmezéssel – továbbá a törvény személyi hatálya²³ - rávilágít arra, hogy az ordinárius pap felel elsődlegesen minden kiadott engedélyért, illetve az ördögűző törvényes kinevezésében.

A hivatkozott szakaszokon kívül nem esik említés az ördögűzésről a kánonban, egyébiránt indokolható ez azzal, hogy az egyházjogban, úgy mind a világban sem lehet minden élethelyzetet

²⁰ Codex Iuris Canonici (1983), 1172. k. 1–2. §.

²¹ KÉRÉSZY Zoltán: *Katolikus egyházi jog a codex iuris canonici alapján*. Danubia Kiadó, Pécs, 1927, 15–16. pp.

²² Codex Iuris Canonici (1917), 1151. k. 2. §.

²³ Philip MAROTO: *Institutiones iuris canonici ad normam novi codicis*. Madrid: Editorial del Corazón de Maria, Madrid, 1919, 183–184. pp.

taxatív felsorolni és szabályozni. Ennek oka, hogy számos formában megvalósulhatnak bizonyos társadalmi és jogi viszonyok, melyek kimeríthetetlenek. A kérdés csupán az, hogy ha az egyház a rituálé könyvében is kifejti, hogy milyen jelentőséggel bírnak az abban foglaltak, mégis miért nem szabályozza átfogóbban, anyagi jogi szinten azt. További bizonyítás az anyagi jog fajsúlyára – amely a szerzőben erősítette az anomáliák feltárásának szándékát –, miszerint 1917 óta tanítják a *Codex Iuris Canonici*-t kánonjogi iskolákban, felsőoktatási intézményekben, a hatályos 1983-as CIC bevezetése óta a vonatkozó curriculumban nem történt változás, azaz a jövő ördögűzőinek is ezen dogmatikát kell elsajátítaniuk.²⁴ Továbbá nem lenne gond a tömör normaszöveggel, ha erre alapozott eljárásjogi kódexet fektettek volna le, mely jelen esetben nem valósult meg maradéktalanul. Ilyeténmód nem elhanyagolható szempont az sem, hogy az ördögűzésre vonatkozó szakasz kógens, éppen ezért is átfogóbb szabályozást igényelne, vagy legalábbis indokolást, kiegészítést az anyagi jogban, amely szintén hiányos, mivel még a Codex kiegészítése sem tartalmaz semmi iránymutatást. Érdekességgé a kógenciára tekintettel megjegyezném, ha a pápa, mint Rómában területi hatály alapján az ördögűzők ordináriusa, püspöke adja meg az engedélyt, akkor az már *oracula vivae vocis*-nak minősül.²⁵

A későbbi elemzés során láthatjuk, hogy az eljárásjogi instrukciókban vannak az anyagi jogi rendelkezéssel ellentmondó deklarációk. Ezen észrevételeket jelezni fogom az adott szakasznál. Kellő tájékozódással megállapítható több egyházjogi tankönyvből is, hogy a taxatív törvényszöveg mellett, párhuzamosan jogi relevanciával bírnak a specifikus szertartáskönyvek szövegezései is, hiszen ezek nem általánosan, hanem mint speciális jelleggel kiegészítik a törvényeket. Erdő Péter, esztergomi bíboros előbbi megállapításomat támasztja alá, miszerint a *szentségek* és *szentelmények* nyújtásánál követni kell az adott liturgikus szöveg előírásait.²⁶ Állítása szerint „ezek az előírások valódi egyházi jogszabályok, sőt éppen ezek alkotják az egyházi törvények egyik legősibb típusát.”

27

Jogi terminológiával élve az előbbi tankönyvi példában azonosítható a szentelmény szövegezésének *lex specialis* minősége. Erdő Péter bíboros gondolata releváns abban a

²⁴ ERDŐ 1998, 239. p.

²⁵ KÉRÉSZY 1927, 47. p.

²⁶ ERDŐ, Péter: *Die Forschung der Geschichte des kanonischen Rechts: ein Dialog zwischen Theologie und Rechtsgeschichte* In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung Für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung XCI. Böhlau Verlag Wien-Köln-Weimar, 2005. 1–10. pp.

²⁷ ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Szent István Társulat az Apostoli szentszék könyvkiadója. Budapest, 2014, 438. p.

vonatkozásban, hogy már az egyházi anyagi jog előtt végeztek ördögűzéseket (ld. előző fejezet), s emiatt a szertartás szentelményi minősége már történelmi korszakokon átívelő jelentőséggel bír. Ezen túlmenően értelmezhető úgy is mind önálló jogi norma, de *generálklauzulát* kitöltő szabály is megállapítható a jogértelmezés során, ahol a kánon fogja adni a keretszabályt, s a specifikus szertartáskönyvek előírásai fogják azt jogi tartalommal megtestesíteni. Ha rávetítjük a világi jogforrási hierarchia mintájára – amit többek között ez Európai Unió (uniós jog) jogalkotási mechanizmusaiban is alkalmaznak²⁸ - az egyházat, akkor megállapíthatjuk, hogy az eljárásjogi szabályok (Rituale Romanum) nem ronthatják le az anyagi jogi szabály rendelkezéseit, ha ugyanazon szinten helyezkednek el, márpedig a jelenleg is alkalmazandó *Egyházjog* tankönyv szerint maga a szentelmény szolgáltatására vonatkozó szabályösszesség alkotja az egyházjogot.²⁹ Megállapításom szerint nem tisztázottak egyházi közegekben ezen jogi normák érvényesülésének vagy értelmezésének szabályai az ördögűzés szertartására vonatkozólag. Véleményem szerint a Rituale Romanumnak, mint önálló eljárásjogi normának, az anyagi jog felhatalmazása útján kellene érvényre jutnia. Ez alapján, az immáron új *Rítus* tartalmazza a részletszabályokat, s ennek ad keretet a 846. kánon 1.§. „*A szentségek kiszolgáltatása során követni kell a liturgikus könyvek előírásait*”.³⁰, továbbá az 1172. kánon 1.§. - 2.§. adja az ördögűzésről (ld. fentebb).³¹

Eddigi anyagi jogi ismeretekből összességében levonható következtetés, hogy a Rituale Romanum-ban foglalt szertartási szöveg kógens alkalmazására az eljáró pap köteles a 846. kánonra hivatkozva. Amíg az eljáró papot köti az eljárási kódex iránymutatása, addig az ordinárius (előljáró) jogszerűen csak a 1172. kánon betartása alapján adhatja meg engedélyét az ördögűzőnek a korábban már hivatkozott személyi hatályra tekintettel. Az anomália abból adódik, hogy mi alapján fogja az előljáró eldönteni, alkalmas-e az adott eset ördögűzésre, avagy sem. Erről nem esik említés az egyházi törvényben, ám a gyakorlat kimunkálta főként a 20. század folyamán.³² A szertartás korszerűsítésének és pontosításának további hiányát mutatja, hogy 2018-ig a szerző nem talált olyan hiteles forrást, ami bármilyen papoknak szóló és

²⁸ BLUTMAN László: Az Európai Unió joga a gyakorlatban- A Brexit után. ORAC Kiadó Kft. Budapest, 2020, 130–141. pp.

²⁹ ERDŐ 2014, 438. p.

³⁰ Codex Iuris Canonici (1983), 846. k.

³¹ Ugyan a szentségek kiszolgáltatásánál írja a kódex elő a liturgikus könyvek előírásainak követését, ez azonban a szentelményekre vonatkozóan is megállapítható az egyházjogi tanításokból levont következtetesként.

³² Gabriele AMORTH: *Egy ördögűző tapasztalatai*. Ecclesia Szövetkezet. Budapest, 1998, 31–63. pp.

a témához kapcsolódó képzésre utalna.

Véleményem szerint nem egyértelműek továbbra sem az ördögűzés szabályai az ellentmondó rendelkezések, kiegészítések végett, ezért is *de lege ferenda* javaslatok tartalmazni fogják első között az engedélyeztetési folyamat törvényi szinten rögzítését a későbbi felelősség megállapításának könnyítése érdekében.

Az 1614-es szertartáskönyv lefektette azokat a fundamentumokat, amelyeket az ördögűző papnak követnie kell a szertartás lefolytatása során. Ezek a szabályok zömében – az anyagi szabály vonatkozó rendelkezéseikhez megfeleltethetően – *kógencián* alapulnak, tehát eltérést nem engedő egyházi normáknak kell tekintenünk azokat. Ha vallási és jogi összehasonlítást végzünk, egyértelműen látszanak a jogban megjelenő eljárásjogi vonások a szertartáskönyv elejében foglalt instrukciókban. Az 1614-et követő időszakban, főleg a tridenti zsinat előtti *corpus iuris c.* idejében nem történt jelentős változás a szertartás szövegében, az ördögűzőre vonatkozó iránymutatások tekintetében. Utóbbi állításomat a Harvard Egyetem 1900. május 24-én nyilvántartásába vett javított RR szövegezésére hivatkozással támasztom alá.³³ Hatalmas nóvum az 1998. november 22-én deklarált *Inter Sacramentalia*³⁴, amelyet követően az 1998-as szertartáskönyvet kell alkalmazni ördögűzés végzése során. Továbbá az ezen alapokon nyugvó, 1999-ben kiadott *De Exorcismis et supplicationibus quibusdam*, mindösszesen 84 oldalból álló új rituálékönyv szolgál az ördögűzők által használatos rítusként.

IV. Az exorcizmus eljárási szabályainak ismertetése, anomáliák feltárása

Az alábbiakban részletesen bemutatom az eljárási szabályokat a *Rituale Romanum* alapján, amelynek során össze is vetem az első, 1614-es szertartáskönyv eljárási szabályait, továbbá a ma hatályos joganyagot. Elöljáróban elmondható, hogy az RR szabályozásának szövegezése egyszerűsödött, ám egyre elavultabb a korszak elvárásaihoz képest. Ezen új rítusban is egyértelmű felfedezésre jutnak az egyházi eljárásjogi motívumok, hiszen egyértelműen és még részletesebben utal arra, hogy mi az ördögűzés célja, milyen eszközöket vethet be a felszentelt pap a szentelmény

³³ BENEDICTO XIV: *Rituale Romanum Pauli V, Pontificius Maximi*, Jussu Editum. Apud Jacobum Lecoffre Et Socios Editores. 1855.

³⁴ *Enchiridion Vaticanum* 17 (1998: 1228-1251); Vatikáni Apostoli Levéltár. Cont.Vat. II.1614. 1962.11.10.

nyújtása során és ezeket milyen egyházi dogmatikára vezetik vissza, persze még mindig pontatlanul, anyagi jogra utaló szabály nélkül. Fontos leszögezнем, hogy a következőkben a jogilag releváns részeket fogom elemezni az 1614-es és a hatályos RR egyes szakaszaiban. Továbbá megjegyzendő, hogy az 1614-es szabályozás nem osztja szakaszokra az eljárási szabályokat, csupán egy folyószövegben rögzíti azt a rítus elején. Éppen ezért a hatályos szöveghez fogom megfeleltetni az első kódex rendelkezéseit. Az 1614-es RR szövegezését az általam jelenleg legrégebből elérhető, 1640-es szertartáskönyv alapján magam fordítottam.³⁵

IV.1. Az ördögűzőtő ismeretanyagai, inkoherencia az anyagi joggal

1.szakasz

Hatályos: A pap, aki az Ordináriustól megkapta ezt a különleges és kifejezett engedélyt arra, hogy az ördögtől megszállott egyéneken ördögűzést végezzen, szükségszerűen kegyességgel, bölcsességgel és fedhetetlen étellel kell rendelkeznie...³⁶

RR 1614: (...) a papnak megfelelő kegyességgel, bölcsességgel, fedhetetlen étellel, alázatosan kell végeznie munkáját.

Anomália: Továbbra is az a kérdés, hogy mi a jogszerű leírata annak, hogyan kell meggyőződni egy megszállottságról az engedélyezés előtt. Főleg amiatt kérdéses ez, mivel az engedély „kifejezett”, tehát az adott esetre és nem *generalis* jelleggel jogosítja az ördögűző papot. Ha pedig valaki kifejezett engedélyét adja egy szertartás elvégzésére, tehát egyidejűleg eljárásjog alá von egy jogalanyt, akkor ezt azt jelenti, hogy kétséget kizáróan megbizonyosodott a megszállottság meglétéről. A kánonjogi tankönyvek közül is csak egy foglalkozik az *exorcismus*-al, amelyben az ördögűző papra hárítja a meggyőződési kötelezettséget, hogy az alany valóban démontól megszállott.³⁷ Az RR rendelkezései közül az 1. szakasz kezdi meg a könyvben szereplő hibák sorozatát, hiszen rögtön itt tisztázatlan felelősségről beszélünk az anyagi jognak való paritás magas hiányával.

³⁵ Rituale Romanum Pauli V. pontificis maximi iussu editum. Apud Ioannem Kinchium. Coloniae Agrippinae 1640.

³⁶ Rituale Romanum. Laudate Dominum Liturgical Editions. 1998. Titulus XI. 269. p.

³⁷ BÁNK József: *Kánoni jog II.* Szent István Társulat. Budapest, 1962.

2. szakasz

Hatályos: Hogy tehát hivatalát megfelelően lássa el, tanulmányoznia kell más hasznos útmutatásokat is, amik ebben a rövid leírásban nem szerepelnek, ezeket a forrásokat megbízható szerzőktől és a gyakorlatból merítsék. Ugyanakkor fontos, hogy figyelmesen be kell tartania az itt nevezett előírásokat...³⁸

RR 1614: (...) hogy megfelelően végezze kötelességét, mások tanításai is követnie kell, itt az összefoglaltság igénye kedvéért kihagyunk, de kövesse nyomon megbízható szerzőket és tapasztalatokat, csak a szükségszerűeket vegye számba.

Anomália: Ezen szakasz elismeri a bevált gyakorlat hitelességét. Az ördögűzőnek más kollégájának eseteit, történeteit meg kell ismernie, konzultálnia kell olyanokkal, akik rituálét végeztek már, így alaposabban el tudja sajátítani a szükséges ismereteket. Ebből is látszik, hogy az egyház konkrét, kézzel fogható tudásanyagot nem biztosít az ördögűzőknek, hanem saját maguknak kell kutatniuk, a sikeres rituálé érdekében. Érzékelhető a felelősségelhárítás az egyház felől az ördögűző irányába. Hiszen, ha hiba történik a szertartás során, az első releváns kérdés egy felelősségre vonás során, hogy milyen cselekményeket hajtott végre a szertartást végző. Ha azt mondja, hogy a bevált gyakorlat szerint járt el, amit *non scripta* jellegénél fogva bizonyítani szinte lehetetlen, akkor ez a felelősség nehezen hárítható az egyházra. Továbbá egyfajta bizonytalanságot is eredményez az ördögűző irányába, aki ha nem oly tapasztalt a témában, lehetséges, hogy nem tudja bölcsen felmérni az alkalmazandó eszközkészletet a szertartás során, amely komoly, akár végzetes következményekkel járhat, ahogy történt is az nem egy esetben a 20. században. Részletes iránymutatást és tanácsokat még a rítust kiegészítő *de Exorcismis et supplicationibus quibusdam* sem biztosít.

IV.2. Elmeorvosi kvalitások a rítusban, a világi orvostudomány bevonásának defektusai

3. szakasz

³⁸ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 269. p.

Hatályos: Ne higgyen könnyen abban, hogy az alany ördögtől megszállott, legyen tisztában azokkal az egyértelmű megkülönböztető jelekkel, amelyek megkülönböztethetővé teszik a megszállottakat azoktól, akik valamely betegségben szenvednek...³⁹

RR 1614: ...ne higgyen könnyen abban, hogy valaki démontól megszállott, ismerje a jeleket, amik megkülönböztetik a fekete epétől (mai melankólia, depresszió), vagy más betegségtől...

Anomália: Az egyik legsúlyosabb bizonytalanságot eredményező szakasza a szertartáskönyvnek. Egyrészt némi inkoherenca érezhető a CIC-ben szereplő rendelkezéssel szemben, mivel ott nem deklarál semmilyen meggyőződési kötelezettséget az ördögűzés végzésével kapcsolatban, úgy, ahogyan az RR 1.§ -val történik. Ráadásul az 1917-es CIC még anyagi jogi szinten is az ördögűző papra hárította a felelősséget a démoni megszállottságról való meggyőződés tekintetében.⁴⁰ Ezen felül az ördögi megszállottságot gyakran pszichés betegséggel keverik. ⁴¹ Tünetei azonosíthatók egy paranoid skizofrén betegével. ⁴² Egy ördögűző pap a teológia képezése során nem kvalifikált arra, hogy diagnosztizáljon és anamnézist állítson fel az orvostudomány területén. A harmadik szakasz mégis oly szintű terhet ró az ördögűzőre, amely egyértelműen meghaladja képezését, és amelyre specifikus átdolgozás lenne javallott. Ezen terhet még Bánk József kánonjogász sem oldja, szakirodalmában foglaltakkal nem érzékelteti a felelősségtani problémát: „ha lelkiismeretes és körültekintő nyomozás útján meggyőződtek, hogy az exorcisálandót valóban démon szállta meg” ⁴⁴ A rítus továbbá nem írja elő orvos jelenlétét a szertartás közben, aki az életfunkciókat tudná nyomon követni, egyedül arról esik szó benne, hogy a páciensnek át kell esnie pszichés vizsgálaton az ördögűzés előtt, amelyről egyébként nem kell bizonyítékot szolgáltatni az egyház felé. Ezen felül és ezzel kimerítőleg a kiegészítés javaslatot tesz az egyház és a „nem egyszerű, hívó orvosok” együttműködésére.⁴⁵ Ezutóbbi fordulatból adódóan nem fogadja el például az igazságügyi

³⁹ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 269. p.

⁴⁰ Codex Iuris Canonici (1917), 1151. k. 2. §.

⁴¹ *Diagnostical and Statistical Manual of Mental Disorders* IV. American Psychiatric Association. 1994. IV. fejezet.

⁴² Kenneth S. KENDLER and Robin M. MURRAY: *Psychological Medicine*. Cambridge University Press., Cambridge, 2009.

⁴³ Ld.bővebben: Carlos Espí FORCÉN – Fernando Espí FORCÉN: *Demonic Possessions and Mental Illness: Discussion of selected cases in Late Medieval Hagiographical Literature*. Brill, 2014. 258–279. pp. (<https://www.jstor.org/stable/24269375>)

⁴⁴ BÁNK 1962, 61. p.

⁴⁵ *De Exorcismus et supplicationibus quibusdam*. Libreria Editrice Vaticana. Rome, 1990.

orvosszakértők szakvéleményét az egyházi jogalkotó. Véleményem szerint az ezen történő változtatással számos felelősségi bizonytalanság kiküszöbölhető lenne. Továbbá javasolt anyagi jogi szinten, akár az 1172. kánon bővítésével kötelezővé tenni mindezt, és deklarálni törvényi szinten a jogbiztonság teljes megvalósítása érdekében.

4. szakasz

Hatályos: (...) az első vagy a második ördögűzés után kérdezze a megszállott alanyt, mit érzett a lelkében, hogy tudja, mely szavak zavarják legjobban az ördögöt, hogy aztán ezeket később hangsúlyosabban ismételhesse meg.⁴⁶

RR 1614: szó szerint átemelt tartalom a hatályos RR-be.

Anomália: Alapvetően jogi relevanciája nincs, inkább a pszichés diagnózisok felállítására való papi kvalitás hiányát vélem folytatni az előző pontok alapján. Nem meglepő ugyan, hogy az RR mekkora hangsúlyt fektet az ember pszichéjére, ebből adódóan érthetetlen, miért nem von be világi szakértőt eme anomália feloldására.

5. szakasz

Hatályos: Figyeljen oda, hogy milyen eszközökkel és csalárdságokkal próbálják az ördögök megtéveszteni az ördögűzőt...; vagy azt a látszatot keltik, hogy a megszállott nem is szenved ördögtől.⁴⁷

RR 1614: ... a démonok a hazugság mesterei, céljuk, hogy az *exorcista* belefáradjon és azt láttatja, hogy az alany nem is megszállott...

Megjegyzés: Az ötödik, hatodik és hetedik szakaszok egymáshoz szorosan kapcsolódnak, ezért a részletes elemzésre egyben fog sor kerülni a 7. szakaszcól szóló rész alatt.

6. szakasz

⁴⁶ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 269. p.

⁴⁷ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 269. p.

Hatályos: Előfordul, miután felfedik az ördög kilétét, hogy elrejtőzik és úgy látszatják a testet, mintha teljesen megszabadult volna minden gyötrelemtől, hogy a megszállott azt higgye, teljesen meggyógyult; de az ördögűzőnek nem szabad abbahagynia, amíg nem látja a felszabadulás jeleit.⁴⁸

RR 1614: A hatályos RR nyelvezetében újítás történt, jelentéstartama nem változott, ilyen: ...a szennytől, átoktól megszabadulva látszik...

Anomália: Kérdés, hogy mik a felszabadulás jelei. Valószínűsíthető, hogy a 2.szakaszban nevezett gyakorlati szakemberektől származó információra hagyatkozik eme rendelkezés, még homályosabbá téve azt.

7.szakasz

Hatályos: Néha az ördögök akadályokat hoznak létre, azért, hogy a megszállott ne egyezzen bele az ördögűzésbe, vagy hogy megpróbálják meggyőzni, hogy betegsége természetes eredetű...

RR 1614: Nem esik említés benne. A régi RR a hatályos könyv 5. szakaszát tágabban fogalmazva tartalmazza, bennfoglalva a hatályos 7.szakasz lényegét.

Anomália: A test elengedése fordulatban visszautal a rítus előbbi két szakaszában megnevezett megszállotti tünetre, amely Bánk József kánonjogász gondolatából levonható következtetésként, az egyik legbiztosabb megkülönböztető jel, hogy a jogalany betegségben szenved, vagy valóban megszállott. Véleménye szerint a szellemi és fizikai tünetek megszállottság esetén meghaladják az átlag emberi erőt.⁴⁹ Nos, a szerző szerint ezen tünetek észrevételére az ördögűző papnak adottak a szakrális eszközei, illetve tudása, hogy állást tudjon foglalni. Ennek ellenére továbbra sem bizonyosodhat meg kétséget kizárólag a pszichés és vallási diagnózis elkülönítésében, ezek az eszközök inkább a megszállottság bizonyítására szolgálnak, de nem zárhatják ki az orvosi ellátás szükségességét, így ez magas fokú felelőtlen kijelentés és drámaian hiányos szabályzás. Az ördögűzés vagy az elmeorvos bevonásának szükségszerűségét

⁴⁸ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 269. p.

⁴⁹ BÁNK 1962, 60–61. pp.

gyakorlatilag hat pontban tárgyalja az RR, mégsem érezte a jogalkotó szükségesnek, hogy feloldja ezt az egyértelműen bizonytalan jogi defektust.

17.szakasz

Hatályos: Az ördögűzést határozottan és nagy tekintéllyel végezze, alázattal és buzgósággal; amikor látja, hogy a szellem gyötrődik, méginkább fokozza azt. Ha látja, hogy a megszállott teste valahol mozog, szűrő fájdalom jelentkezik, duzzanat jelenik meg, oda tegyen keresztet, hintsen szenteltvizet, amelyeket mindig készenlétben kell tartania. Figyelje mely szavaknál remegnek leginkább a démonok, ezeket ismételje gyakran; ...ha látja, hogy haladást ér el, maradjon azoknál a pontoknál (a szertartás szövegében), két, három, négy órán keresztül, vagy még tovább, amíg el nem éri a győzelmet.⁵⁰

RR 1614: Hatályos RR szövegével összeegyeztethető, azzal a kivétellel, hogy nem tartalmazta a szertartás elhúzódó voltát még.

Anomália: A későbbiekben láthatjuk, hogy a pap nem jogosult arra még a rítus szerint sem, hogy gyógyszert adjon a betegnek bármilyen tünet fennállása esetén, ugyanis annak kezelését az orvostudományra kell bízni. Ezen részlet az ördögűzés helyszínén lévő orvos hiányát erősíti szintén. Egy fizikális tünet, amelyet adott esetben duzzanatként nevez meg e szakasz, több mint valószínű, hogy nem csak spirituális kezelést igényel. Természetesen vallási dogmatikai oldalról magyarázható ez a démoni jelenléttel, mivel fizikális és mentális tüneteket, vagy azok összességét is tudják tanúsítani a megszállott alanyok, de orvosi szakértelem továbbra is elengedhetetlen, főleg ha a fájdalom tünetekkel, fizikai síkon is megjelenhet. Ezen szakasz világi jognak megfeleltethetősége szintúgy vitát generálna.

18. szakasz

Hatályos: Az ördögűző ügyeljen arra, hogy semmilyen gyógyszert ne adjon a megszállott betegnek, és ne is javasoljon semmilyen; ezt a feladatot hagyja az orvosokra.⁵¹

RR 1614: Ilyen és ehhez hasonló rendelkezést nem tartalmaz.

⁵⁰ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 270. p.

⁵¹ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 270. p.

Megjegyzés: Kifejezetten helyesli a szerző a 18. szakasz bevonását a rítus szövegezésébe. Egyetlen releváns pont, amely végre a világi orvosszakértő bevonásának keretét ad *a contrario* értelmezéssel. Érthetetlen, ha a gyógyszerekkel kapcsolatban az orvosra hagyatkozik (és már tudjuk, kógens jelleggel bír a szövegezés) a szertartáskönyv, miért ellentétes az elmeorvos bevonását teljesen mellőző fenti szakaszokkal ez utóbbi.

IV.3. Ördögűzés és boszorkányság

8.szakasz

Hatályos: ...óvakodjon (az ördögűző), hogy varázslókhoz, boszorkányokhoz vagy másokhoz forduljon, mint az Egyház szolgálóihoz, vagy bármilyen más babonás, illetve törvénytelen eszközt használjon.⁵²

RR 1614: A „törvénytelen eszköz” fordulatot nem tartalmazza a könyv – a korból adódóan törvénynek nem nevezték a kánont – a boszorkányok és varázslók vagy más fordulatát azonban igen, szó szerint megegyezően.

Megjegyzés: Alapvetően az egyházi törvény, mint primer jogforrása az egyházjognak az elfogadott norma, tehát nem lesz ellentétes a CIC-vel. A katolikus dogmatika okkultizmusnak titulálja a boszorkányságot, ezzel összefüggésben pedig a mágiát (jelentőség nincs, hogy fekete vagy fehér), így érthető a szabályozás.⁵³

9.szakasz

Hatályos: (...) számtalan csalárd eszköze van a sátánnak az ember megtévesztésére...az ördögűzőnek óvakodnia kell ezektől.⁵⁴

RR 1614: Ld. hatálytalan 5.szakasz alá írtak.

Megjegyzés: A 7. szakaszt követően elemzésre került. Kiegészítésként szolgálhat, a résztvevő személyekre utalva, javallott lenne digitális eszközöket bevonni a rituálé során, a

⁵² Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 269. p.

⁵³ Jose Antonio FORTEA: *Summa Daemoniaca*. IHTYS. Oradea, 2019. 48–49. pp.

⁵⁴ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 269. p.

későbbi bizonyítás megkönnyítés érdekében, hogy mégis ezek a jelek valósak, avagy a szakaszban említett megtévesztések voltak.

IV.4. Az ördög kiűzésének eszközei – büntetőjogi relevancia

10.szakasz

Hatályos: Emlékezzon, hogy a mi Urunk azt mondta, hogy van olyan démon, ami csak imával és böjttel űzhető ki (Mt 17,20), és a Szentatyák tanítását követve ezeket az eszközöket, amennyire csak lehet gondosan alkalmazza...⁵⁵

RR 1614: Gyakorlatilag ugyanúgy Máté evangéliumát idézi, szó szerint veszi át a hatályos változat.

Megjegyzés: Már szakaszokon átívelően tárgyalásra került az elmeorvos szakértő bevonásának szükségszerűsége. Ezen pont egyfajta erkölcsi, sőt világi büntetőjogi kérdéseket is felvet a böjtöltetéssel kapcsolatban. A böjtöltetés és az imádság, amit magától a megszállottól kér a rítus, pontosabban az azt alkalmazó pap, már szükségképpen megköveteli a beteg tájékoztatását, valamint iránymutatást is igényel. A megszállottak zöme azonban általában huzamosabb ideig transzcendens befolyás alatt vannak – ahogy a szertartáskönyv és az ördögűzők is említik -, továbbá azt meghatározni, hogy éppen melyik „szellemi” sík van jelen, az egyén vagy a démon, hatalmas követelményt és ezzel felelősséget támaszt a pap részére. Így annak megállapítása, hogy épp a beteg fogadja-e el a böjtölésre felhívást vagy sem, ennek kiderítése szinte lehetetlen. A dolgozat bevezető részében bemutatott esetben - Anneliese Michel *exorcizálható* személyénél- a az ördögöt űző pap pontosan ezen szakasz rendelkezéseit alkalmazta, később felhasználható volt ellene a világi büntetőeljárásban.⁵⁶

12.szakasz (ezen szakasz az orvostudomány bevonásának hiánya c. részben is szerepelhetne)

⁵⁵ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 269. p.

⁵⁶ Aschaffenburgi ördögűző per 1977-ben benyújtott vádirata alapján. Polizeiinspektion Aschaffenburg, Deutschland, Archivum; 1976-ban indult nyomozati iratok alapján. A hivatkozott rendőrségtől e-mailben kapott primer forrás.

Hatályos: (...) amikor erősebben gyötrik (a beteget), türelmesen viselje el, és soha ne kételkedjen Isten segítségében.⁵⁷

RR 1614: Teljesen megegyezik.

Anomália: Ezen rendelkezés teljesen elzárkóztatja a résztvevőket világi segítség kérésétől, külső segítség bevonásától. A gyötrelem az értelmező szótár szerint „tartós testi vagy lelki kín, amely az embernek szenvedést okoz”. Ha ezen kívül alapvetően semmi fizikális kontaktus nem okozza, akkor lelki kínra lehet következtetni. Bármely fajtája is áll fenn ennek a gyötrelemnek, az nem engedhet oly kicsinyes és megrögzött elv alkalmazását, miszerint teljesen kizárjuk a kooperatív együttműködést más, világi hatósággal, szakértővel, egyéb résztvevővel. Nem utolsósorban felmerül itt is a világi büntetőjog bevonásának lehetősége.

IV.5. Ördögűzés helye és a résztvevők

11.szakasz

Hatályos: A templomban, vagy más vallásos és tisztességes helyen, tömegektől távol végezze az ördögűzést a megszállottakon; ha a beteg úgy akarja vagy más ok áll fenn, akkor magánháznál is végezhető⁵⁸

RR 1614: A korszak sajátos társadalmi berendezkedéséből adódóan a szertartáskönyv fordulata így szól: (...) de ha a beteg nemesről van szó, vagy ha más tisztességes ok fennáll magánháznál is elvégezhető...

Megjegyzés: Teljesen rendben találja a szerző ezt a rendelkezést, anyagi jogba nem ütköző, az alany személyi szabadságát nem korlátozza, mozgásteret biztosít.

19. szakasz

Hatályos: Amikor nőt ördögűz, legyenek vele tisztességes emberek, akik lefogják a megszállottat, miközben a démon gyötri. Ha lehetséges ezek az emberek legyenek közeli

⁵⁷ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 270. p.

⁵⁸ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 270. p.

rokonai....ördögűző pedig ügyeljen arra, hogy semmit ne mondjon vagy tegyen, ami őt vagy másokat rossz gondolatokra sarkallná.⁵⁹

RR 1614: A gyermekek és nemesek is kiemelést nyernek a szertartásban, azokat kedvezőbb bánásmódban részesíti. Külön rendelkezést a lefogásra, közeli rokonokra vonatkozóan nem tartalmaz.

Anomália: Kérdéses az erkölcsi mivoltja annak, hogy egy nőt lefognak az ágyhoz. Természetesen függ ez attól is, hogy a delikvens hozzájárult-e ehhez vagy sem.

IV.6. Tisztán egyházi liturgikus és szakrális elemek

13. szakasz

Hatályos: Legyen kéznél vagy látható helyen feszület. A szent ereklyéket... tisztelettel helyezték a megszállott mellkasához vagy fejéhez ügyeljen arra, hogy a démon ne tegyen kárt bennük.⁶⁰

RR 1614: Teljesen megegyezik.

Megjegyzés: Rendben van a szabályozás, tisztán szakrális elemeket tartalmaz.

14. szakasz

Hatályos: A legszentebb Eucharisziát ne helyezték a megszállott fejére vagy testére, nehogy tiszteletlenség veszélye álljon fenn.⁶¹

RR 1614: Teljesen megegyezik.

Megjegyzés: Az előző szakaszhoz hasonlóan, teljesen megfelel az anyagi jogi rendelkezésekben foglaltakkal és a „Szent Eucharisztia”-ra utaló rendelkezésekkel.⁶²

⁵⁹ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 270. p.

⁶⁰ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 270. p.

⁶¹ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 270.p.

⁶² Codex Iuris Canonici 897–898. kánon

15. szakasz

Hatályos: Az ördögűző ne kalandozzon el sok beszéddel, felesleges és kíváncsiskodó kérdésekkel...amelyek nem tartoznak a feladatkörébe... ne higgyen neki, ha a démon azt mondaná, hogy szent lélek, elhunyt lélek, vagy egy angyal.⁶³

RR 1614: teljesen megegyezik.

Megjegyzés: Szerző nem talál ellentétes rendelkezést ezzel a hatályos szakasszal.

16. szakasz

Hatályos: A szükséges kérdések például: hány és milyen nevű lélek szállta meg a személyt, mikor léptek be, mi volt az oka és ehhez hasonlóak. (...) jelenlévőket figyelmeztesse – akik csak kevesen legyenek -, hogy ne kérdezzék a megszállottat, ne törődjenek az általa mutatott jelekkel, alázatosan imádkozzanak Istenhez a megszállott érdekében.⁶⁴

RR 1614: teljesen megegyezik.

Megjegyzés: Előremutató jellege van csupán, a szertartás imádság részeihez igazodik (akkor lehet a könyv szerint kiűzni a démont, ha nevén szólítják), jogi anomália nem érzékelhető.

20. szakasz

Hatályos: Az ördögűzés során használjon inkább szentírásból származó szöveget, ne saját vagy mások szavait... figyelmeztesse a megszállottat, hogy minden kísértését tárja fel az ördögűzőnek.⁶⁵

RR 1614: Hatályos 8. szakasz szövegével összeegyeztethető, önmagában a hatálytalan kódex nem deklarálja.

Megjegyzés: A 20. szakasz erősen követendő javaslatot ad az ördögűzőnek, ám nem tiltja a sajátos szövegek alkalmazását a szertartás során. Érdekességgént megjegyzem, hogy több

⁶³ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 270. p.

⁶⁴ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 270. p.

⁶⁵ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 270. p.

ördögűző által ellenjavallott eltérni a szertartás szövegétől, a démoni csalárdságok veszélye miatt.⁶⁶

IV.7. Záró rendelkezés, lelkipásztori útmutatás

21. szakasz

Hatályos: Ha a megszállott felszabadul, figyelmeztesse, hogy óvakodjon a bűnöktől, nehogy lehetőséget adjon a démonnak a visszatérésre, mert akkor az állapota rosszabb lesz, mint amilyen az előző volt.⁶⁷

RR 1614: Teljesen megfeleltethető a hatályos szöveggel.

Megjegyzés: Rendben van egy lelkipásztori óvintés a jövőbeni bűnök elkerülésére vonatkozóan, amely teljesen megfelel a CIC-ben szereplő egyházi személyek által ellátandó feladatkörökkel.⁶⁸

V. Anomáliák összegzése és *de lege ferenda* javaslatok a joghézagok kiküszöbölésére, kitöltésére

A fent nevezett és fordításra került részletek alapján az első megállapítás, miszerint rendkívül hasonlatosak és többnyire azonosak a több mint 300 éve íródott szabályozás normaszövegei a jelenleg hatályos, 1998-as RR- hoz viszonyítva. Érdekes, hogy míg a hatálytalan RR azért nem jegyezte le a gyakorlati praktikákat, amelyeket más szakemberektől merített – illetve vélelmezem, hogy az egyház által javallottak voltak azok –, mert rövidre akarta a jogalkotó fogni a bevezetőt, addig a hatályos változatában szó sem esik ilyen lehetőségről, ott teljesen az ördögűzőnek kell alaphoz felkutatni azokat (2.szakasz). Elavultságra további példa, hogy egyedül a pszichés betegség nevét modernizálták a hatályos könyv 3. szakaszában, és megmaradt a pap felelőssége – tulajdonképpen súlyosbodott a 21. század modern elvárásaihoz és jogrendszeréhez viszonyítva –, hogy elkülönítse a pszichés betegséget a megszállottságtól.

⁶⁶ Interjú Vincent Lampert ördögűzővel, Seton Hall University 2018. Szerzőnél nyilvántartott int/2/2024.

⁶⁷ Rituale Romanum. 1998. Titulus XI. 270. p.

⁶⁸ Codex Iuris Canonici 747–833. kánon

A hatályos RR és a CIC összevetésénél a jogi anomáliát maga az engedélyezés eljárása képezi, ahogy láthatjuk a fenti részekben. A CIC rendelkezése nem tartalmaz olyan megállapítást, miszerint az ordináriusnak kell meggyőződnie a megszállottság tényéről. Ezzel szemben magának az RR-nek az iránymutatása azt tartalmazza, hogy kötelezően be kell vonni az elmeorvost, mielőtt ördögűzést végeznek, habár annak bizonyítására nem tér ki a kommentár.⁶⁹ Evégből hatalmas szakadék keletkezik az anyagi és az eljárásjogi kódex között. Ezen pontnak a felelősség megállapításánál van a leghangsúlyosabb jelentősége. A 20. században végezték a legtöbb, engedélyezett, lejegyzett ördögűzést. Az általam (következő dolgozatban) vizsgált esetek 100%-ában az ördögűzés szentelményét kiszolgáló *exorcista* volt felelősségre vonva a világi büntetőperек folytán is, azokban az esetekben, amikor a páciens megsérült vagy elhalálozott. Másik érdekesség, hogy az egyház oldaláról az engedélyezett, de tragédiával végződő ördögűzések – a vizsgált jogesetek alapján – nem végződtek még csak peres eljárás megkezdésével sem. Ebből az a következtetés vonható le, hogy az egyházmegyék valójában az *exorcistát* vonatják felelősségre ezekért az esetekért, teljes figyelemhárítással, azonban kánonjogi szempontból mégsem találják őket felelősnek az esetekért, hiszen világosan tudják, hogy az RR szabályai szerint végezték a szertartást. Ezen magas fokú felelősségelhárítás gyakorlatilag „biztosított” a CIC-ben, ami így rendelkezik az 1371. kán. alapján:

„1. §. Aki az Apostoli Szentszék, az ordinárius vagy az előljáró törvényes parancsának vagy tilalmának nem engedelmeskedik, és figyelmeztetés után is kitart az engedetlenségben, az eset súlyosságának megfelelően cenzúrával vagy a hivataltól való megfosztással vagy az 1336. kán. 2-4. §-ában említett más büntetésekkel büntetendő.”⁷⁰

Az engedélyköteles *exorcizmus* megfeleltethető a fenti szakasznak, ugyanis az ordinárius által megadott utasítás a szertartás elvégzésére egy, az ördögűzőnek átadott kötelesség, amelyet, ha nem végez el, vagy nem az RR-ben foglaltaknak megfelelően végzi azt, igenis szankcióval súlytandó a CIC szerint. A felelősségre vonás mellőzése abból fakadhat, hogy az egyház tisztában van azzal, hogy a rítust végző pap nem köteles elvégezni a pszichés állapotfelmérést, hiszen az magának az ordináriusnak lenne kötelessége, mielőtt megadja az engedélyt.

⁶⁹Kommentár: *De Exorcismis et supplicationibus quibusdam*. Libreria Editrice Vaticana. Rome, 1999.

⁷⁰ Codex Iuris Canonici 1371. kánon

Ez utóbbi fejezetben kifejtett ellentét feloldására a szerző a következőket javasolja. A CIC-ből át kell emelni az RR kiegészítéséből az elmeorvos bevonására vonatkozó iránymutatást. Az engedélyezési eljárásnak a következőképp kellene alakulnia. Első pontban az ordináriusnak jelentik az ördögi megszállottság lehetőségét. Amennyiben létrejött előzetesen orvosi szakvélemény, szaktanácsadás, akkor azokat bekéri az előjáró, ha ilyen nem történt, akkor elmeorvosi vizsgálatot javasol a páciensnek, amelynek eredményéről haladéktalan tájékoztatást kér, írásban, ellenjegyzett, diagnózissal ellátott ambuláns lapon. Ezt követően, az orvosszakértők által adott diagnózisok – ez esetben pont annak hiányában – és gondos mérlegelés alapján a CIC-ben már deklarált 1172. kánon szerint megadja az engedélyt az *exorcistának*. Ezen javaslatok alkalmazása feloldaná a felelősségre vonás és a világi szakemberek bevonásának defektusainak java részét, továbbá az RR rendelkezései is világosabbá válnának, és az ördögűző csakis a becsületes szertartásvégzésre tudna fókuszálni, a páciens sikeres kezelése céljából.

A szertartáskönyv anomáliáira rátérve, elsőként a megszállottságról meggyőződés kötelezettségét vizsgálnám. Az ordináriusi engedéllyel gyakorlatilag a pszichés betegség hiányáról történő meggyőződés már vizsgált és megállapított tény, amelyet szakorvosok diagnosztizáltak. Az atyának azonban oly szinten mégis megmarad a kötelezettsége, hogy teológiai tudásának megfeleltethetően megállapítsa, eme veszélyes rítus elvégzése valóban indokolt-e. A szertartáskönyv kommentárjába a szerző által javasolt az ördögűzésre vonatkozó szakkönyvek, monográfiák hivatkozása. A szerző által javasolt irodalmaknak tartalmaznia kellene démonológiai szakkönyveket – hogy tudják mivel állnak szemben –, Gabriele Amorth ördögűző monográfiáit, interjú elérhetőségeket tapasztalt *exorcistákkal*. Nem beszélve arról, hogy a legkézenfekvőbb megoldás lenne egy átfogó képzést biztosítani a leendő ördögűzők részére, ugyanis ez csak elszórtan valósul meg, jelentve ez – a 2000-es években egyszer volt ilyenre példa, 2018-ban.

A másik súlyos hiba, hogy az RR nem írja elő, hogy az ördögűzések közben legyen jelen orvosi segítség, asszisztencia. A szertartás vonatkozó rendelkezése kiemeli, hogy az ördögűző papnak nincs jogosítványa a páciens gyógyszeres kezelésének sorsáról dönteni, amelyet a szerző helyeselt is. Az RR ezen jogszabályhelyéhez erősen ajánlott hozzátenni, hogy medikusnak jelen kell lennie a szertartások során az esetlegesen szükséges gyógyszerek biztosítása, a kiszáradás – mint legtöbbször megállapított halálok – elkerülése, a páciens életfunkcióinak folyamatos monitorozása végett. Ez utóbbi azért is jelentős, mert maga az RR deklarálja, hogy ha az alany

testén duzzanatok jelennek meg, helyezzen rá feszületet vagy hintsen szenteltvizet. A fizikális tünetek orvosi vizsgálata és kontrollja elengedhetetlen. Az orvosoknak egyébként iránymutatást is tartalmaz a Dr. Alberto Bottari De Castello apostoli nuncius által elismert és José Antonio Fortea által írt *Értekezés a démonológiáról* című könyv, tehát ez egyfajta mankóként funkcionálhatna nekik.

A legtöbb ördögűzés során arról lehet olvasni, hogy pontos bizonyítást nehéz lefolytatni az eljárás során. Kérdéses, hogy az ördögűző egyáltalán fizikális ráhatást gyakorolt-e a páciensre. Ezen túlmutatóan a non-verbális kommunikáció a páciens felé is jelentőséggel bír, kifejezetten az ilyen teherrel bíró szertartás alatt, illetve a későbbi gyógyulás szempontjából is. Nos, ebből következően a harmadik korrigálási javaslat az egyszerűbb bizonyításért, hogy a rítusok során készüljön jegyzőkönyv, illetve vessenek be digitális felvevő eszközöket, például kamerát és diktafont a szertartások teljes ideje alatt. Így esetlegesen megvilágosodnak az *exorcista* és más résztvevő személyek egyes cselekményei, amelyet a megszállottra gyakoroltak vagy éppen nem gyakoroltak. Ezen szempontban vizsgálnák egyben a böjtölés, böjttöltés kérdéskörét is. A böjttöltés természetesen nem ütközik világi büntető rendelkezésbe, ha a megszállott hozzájárul ehhez, vagy kifejezetten szeretné, hiszen cselekvőképesnek fog számítani bizonyosan a pszichés betegségek kizárása miatt. Egyébiránt a böjtölésre felhívás, annak módja és eszköze is rögzítve lenne ezeken az IKT eszközökön.

Végül, az eljárásjogi vetülethez megjegyezném, hogy az egyházjogra jellemző (már korábban bemutatott) hézagos jogalkotás következtében mind az anyagi, mind pedig az eljárási jog értelmezése nehézkes, ami további bizonytalanságokat eredményezhet a felelősségre vonás során. Hiszen ebből következőleg, a bíróság nem fog tudni teljesen objektív mércére támaszkodni, miután a nyelvtanin túl, teleologikus értelmezést alkalmaz. Ezen értelmezés szükségképpen valamilyen fokban szubjektív megítélést tartalmaz. A jogszabály célja szerinti értelmezésen túl, a mély ellentétek az anyagi és eljárásjogi szabályok között tovább erősítik a szubjektív oldalt, gyengítve mégjobban az objektív mércét.

A tanulmány elején röviden ismertetésre került jogesetre ezen a ponton ismét visszatérek, még hozzá bemutatnék a tisztelt olvasóimnak egy olyan lehetséges kimenetelt, amely akkor következett volna/következne be, ha az általam javasolt de lege ferenda modernizációkat megfogadnák az *exorcizmusra* vonatkozó későbbi jogalkotásban.

Anneliese M. ördögűzése több szempontból más végkimenetelre futhatott volna. Amennyiben az ördögűző szertartás közben medikus jelen van, az bizonyára megszakította volna a szertartást, ha a lány életfunkciói azt megkívánják. Mivel a szertartáskönyv – helyesen – kizárja azt, hogy a pap gyógykezelésben részesítse az exorcizálandó alanyt, így a jelenlévő orvossal a fizikális tünetek megjelenése is orvosolható. Az engedélyezési eljárással kapcsolatban, ha az anyagi jogi szabály változna, és betartanák az általam javasolt lépcsőzetes eljárási folyamatot, akkor az ordinárius eleve nem adta volna meg az engedélyt a szertartásra, hiszen a lány mentális betegségben szenvedett, amely abszolút ok az engedély megtagadására. Végül, a világi büntetőperben a bizonyítást nehezítette, hogy nem voltak be digitális eszközöket, csak hangrögzítőt, továbbá nem vezettek pontos jegyzőkönyvet a szertartásokról, a hanganyagok is elszórtnan keletkeztek. Megállapítom, hogy ebben az esetben, vagy a jövőben ilyen és ehhez hasonló helyzetekben az ördögűzés alá vont személy életben maradásának objektív esélye megnőtt volna/megnőne, az eljáró pap felelőssége pedig csökkenne a szertartáskönyv modernizálásával és a fent kifejtett kógens szabályozások bevezetésével.

Összességében úgy vélem, a dolgozatom a dogmatikai elemzésekkel, az anyagi és eljárásjogi defektusokkal rávilágít az egyházi jog egyes hiányosságaira az ördögűzés szabályozása kapcsán. Bízom abban, hogy a következő és folyamatban lévő dolgozatom alá tudja még nyomatékosabban támasztani a több, korszakokon átívelő jogesetekkel és bírósági peranyagokkal, az ezen hiányos és bizonytalan jog alkalmazásának defektusait szintén. Azért is esett a választásom először a dogmatikai elemzésre és a hibák feltárására, hátha a jövőben elkerülhetőek lesznek az igazságtalan eljárás alá vonások, a jogosulatlan ítéletek; és legfontosabb szempontként egy biztos, stabil és tisztán átlátható szabályozás biztosítása az egyház, az *exorcisták* és a jövőben azokká váló személyek részére. Az anomáliák feloldására adott *de lege ferenda* javaslatok egyházjogba történő beépítésével elkerülhető lesz a fokozott szubjektív jogértelmezés, amely alkalmazásának teljes marasztalása elkerülhetetlen, azonban, amikor súlyos fokú jogsértés gyanújáról diskurálunk, az adott keretek között – amelyben bízok, sikerült mankót biztosítani – az objektivitás legmagasabb fokára

kell

törekedni.

Köszönettel tartozom többek között Köllő Sándor atyának, Joó Balázs volt esperes-plébánosnak, Vincent Lampert *exorcistának*, Dr. Alfredo Tuzi kánonjogásznak, az Apostoli Vatikáni Levéltár paleográfiai, diplomatikai vezetőjének, támogató segítségnyújtásukért.

Felhasznált irodalom

Jogszabályok

Codex Iuris Canonici (1917)

Codex Iuris Canonici (1983)

Corpus Iuris Canonici (ed.: Emil Friedberg), originally published: Tauchnitz, Leipzig, 1879–1881.

Rituale Romanum Pauli V. pontificis maximi iussu editum. Apud Ioannem Kinchium. Coloniae Agrippinae 1640.

De Exorcismis et supplicationibus quibusdam. Libreria Editrice Vaticana. Rome, 1999.

Rituale Romanum. Laudate Dominum Liturgical Editions. 1998. Titulus XI.

BENEDICTO XIV: Rituale Romanum Pauli V, Pontificius Maximi, Jussu Editum. Apud Jacobum Lecoffre Et Socios Editores. 1855.

Enchiridion Vaticanum 17 (1998: 1228-1251); Vatikáni Apostoli Levéltár. (Cont.Vat.II.1614. 1962.11.10)

Szakkönyvek, tanulmányok

AMORTH, Gabriele: *Egy ördögűző tapasztalatai*. Ecclesia Szövetkezet. Budapest, 1998.

AMORTH, Gabriele: *My battle against satan*. Sophia Institute Press. Manchester, 2017.

BÁNK József: *Kánoni jog II*. Szent István Társulat. Budapest, 1962.

Biblia, Szent István Társulat (SZIT)

BLUTMAN László: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban- A Brexit után*. ORAC Kiadó Kft. Budapest, 2020.

Cum Iuris Canonici hivatalos kiadása XLIII-XLIV. 1.

ERDŐ Péter: *Az egyházjog forrásai*. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 1998.

ERDŐ Péter: *Egyházjog*. Szent István Társulat az Apostoli szentszék könyvkiadója. Budapest, 2014.

ERDŐ, Péter: *Die Forschung der Geschichte des kanonischen Rechts: ein Dialog zwischen Theologie und Rechtsgeschichte* In: Zeitschrift der Savigny-Stiftung Für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung XCI. Böhlau Verlag Wien-Köln-Weimar, 2005.

FORTEA, Jose Antonio: *Summa Daemoniaca*. IHTYS. Oradea, 2019.

JÁNOSSY Gábor: *Szent Mihály Arkangyal tevékenysége és segítségül hívása*. Stella Maris Alapítvány. Budapest, 2015.

KENDLER, Kenneth S. – MURRAY, Robin M.: *Psychological Medicine*. Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

KÉRÉSZY Zoltán: *Katolikus egyházi jog codex iuris canonici alapján*. Danubia kiadó. Pécs, 1927.

Magyar Katolikus Lexikon, X. kötet. Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója. Budapest, 2005.

MAROTO, Philip: *Institutiones iuris canonici ad normam novi codicis*. Madrid: Editorial del Corazón de Maria. Madrid, 1919.

MARTIN, Ralph: *A Life in the Spirit*. Emmaus Road Publishing, 2024.

MESTER István: *A világi jog hatályossága az egyházi jog területén*. Dolgozatok a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Kánonjogi Szemináriumából. Budapest, 1941.

PÓCS Éva: *Démoni megszállottság és ördögűzés a közép-kelet-európai népi hiedelemrendszerben* In: Pócs Éva (szerk): *Demonológia és boszorkányság Európában*. Budapest, 2001.

TERTULLIAN: *Apologeticum* 23.fejezet (<https://www.tertullian.org/latin/apologeticus.htm>)

Carlos Espí FORCÉN – Fernando Espí FORCÉN: *Demonic Possessions and Mental Illness: Discussion of selected cases in Late Medieval Hagiographical Literature*. Brill, 2014.

BERT W. BISHOP: *Exorcism*. University of Nebraska Press, 1953.

Interjúk, primer peranyagok

Interjú főtiteltelendő Vincent Lampert ördögűzővel, Seton Hall University, 2018.

Aschaffenburgi ördögűző per. 1977-ben benyújtott vádirat, Polizeiinspektion Aschaffenburg, Deutschland, Archivum; 1976-ban indult nyomozati iratok alapján. A hivatkozott rendőrségtől e-mailben kapott primer forrás.

Interjú főtiteltelendő Köllő Sándor plébánossal. Szeged, 2024.